

Sergiu Ciocârlan

FRUMUSEȚEA SFINȚILOR

*O istorie a literaturii române
ce nu se învață la școală*

EDITURA EGYMENITA

2018

Cuprins

Interpreții politici ai literaturii și Școala Blazării	9
Literatura română și cultura sfințeniei	10
În școala publică nu se învață că sfinții sunt cei dintâi scriitori ai literaturii noastre	12
Frumusețea Sfinților cărturari este temeiul literaturii române	14

Partea I

FRUMUSEȚEA LITERATURII SFINȚILOR CĂRTURARI

Sfântul Neagoe Basarab (1512-1521) și „Învățăturile către fiul său Theodosie”. Considerații despre frumos	18
Un mod paradoxal de a gândi	20
Literatura contează doar atunci când are ceva din frumusețea cosmică a Cuvântului	23
Modelul de educație isihastă a gândirii	26
„Carte românească de învățătură” (1643) sau cum am învățat să povestim în limba română cu ajutorul Sfântului Ierarh Varlaam (? - 1657)	31
Avem în „Cazanie” mai mult decât are cultura germană în „Biblia” lui Luther	33
Sfântul Ierarh Varlaam este primul prozator român	38
Influența „Cazaniei” în literatura română	44
„Psaltirea în versuri” (1673) sau cum ni s-a dăruit poezie în limba română prin mijlocirea Sfântului Ierarh Dosoftei	48

A cuprinde frumusețea poeziilor-psalmi înseamnă a ne mișca într-un alt tărâm al ființei	49
Sfântul Dosoftei este primul creator de limbaj poetic. Înaintea lui nu există o tradiție în acest sens	52
„Patriarhal, în cârjă, se-nalță Dosoftei. Păienjenitul vremii cu mâini uscate rupe;”	58
„Didahiile” (1716) Sfântului Ierarh Antim Ivireanul: întemeierea discursului public și a pamfletului	63
Frumusețea rostirii preface conștiințele	65
Sfântul Antim corectează chipul societății românești de la începutul veacului al XVIII-lea	69
Frumusețea îmbisericită a literaturii	75

Partea a II-a

RECONFIGURAREA HĂRȚII LITERATURII SUB AUSPICIILE IDEOLOGICULUI

Literatura română și literaturile occidentale	80
Idealul, atât în literatură, cât și în viața reală, este dobândirea sfințeniei	83
Pierderea tradiției isihaste	85
Reconfigurarea hărții literaturii sub auspiciile ideologului. Prometeismul culturii europene (I)	90
Fiecare ideologie își are propriile mituri	93
În tradiția sfințitoare a Bisericii, idealul îl reprezintă omul îndumnezeit	95
Reconfigurarea hărții literaturii sub auspiciile ideologului. Prometeismul culturii europene (II) ...	100
Pentru noi, idealul este îndumnezeirea	101
De la caracterul terapeutic la caracterul juridic	103
Ce este literatura?	105
Reconfigurarea hărții literaturii sub auspiciile ideologului. Prometeismul culturii europene (III) ...	110

Influența universităților apusene în cultura română	112
Cauza adâncă a prometeismului din literatura română este abandonarea idealului îndumnezeirii	118

Partea a III-a

ȘCOALA LECTURII SAU CUM CITIM

De la modelul cultural al Sfinților cărturari la modelul cultural cantemirian	122
Lăutarismul este un derapaj cultural	125
Două modele culturale înrudite	128
Poemul iconic al literaturii române: „Miorița”	132
Orizontul spațial specific românesc: plaiul (lăuntric)	134
Sensul viețuirii românilor în istorie este jertfa	136
„Monastirea Argeșului” – idealul de frumusețe în literatura română	142
Cum se predă „Monastirea Argeșului” în Școala politică a Blăzii	143
Isihasmul – forța iradiantă a culturii române	146
„Constantin Brâncovanul” – înfrumusețarea omului lăuntric	151
Investiția în omul dinlăuntru	152
Vechea lume românească și frumusețea dinlăuntru	155
Patrimoniul simbolic a devenit un bun tranzacționabil	159
„Dan, căpitan de plai” – despre lupta nesfârșită	161
Memoria e salvatoare	162
De veghe la hotarul dintre lumi	164
Am crescut înlăuntrul nostru gânduri eroice?	167
Năvălirile lăuntrice sunt la tot pasul	169
„Dumbrava roșie” – dovada sensului restaurator al istoriei	171

Trufia cuceritorilor	172
Exerciții de supraviețuire	174
De ce noi, românii, suntem „sub vremuri”	177

**Despre întâlnirea copilului cu
frumusețea Sfinților. Listă cu lecturi
formatoare de caracter din literatura română** 181

I. Literatura română veche (sec. XVI-XVIII)	182
II. Literatura română modernă (sec. XIX-începutul sec. XX)	184
III. Literatură română din prima jumătate a sec. al XX-lea	192
IV. Literatura română contemporană (a doua jumătate a sec. al XX-lea-începutul sec. al XXI-lea)	194

Cărți publicate de același autor 198

În curs de apariție, de același autor 209

Distribuție:

S.C. Egumenița S.R.L.

O.P. 1

C.P. 150

800720 Galați

tel./fax: 0236-326.730

e-mail : editura@egumenita.ro

www.egumenita.ro

Interpreții politici ai literaturii și Școala Blazării

Începuturile literaturii române sunt fabuloase, nu în sensul că sunt mitice, ci pentru că întemeietorii sunt sfinți. Suntem moștenitorii unei prețioase tradiții, ai unui model literar aproape unic în Europa și în lume. Și e uimitor să găsești într-o literatură, aflată la începuturile ei, scriitori sfinți. De nicăieri, nefiind nimic important înaintea lor care să creeze premisele ivirii unor opere literare importante, oamenii aceștia, trimiși nouă de Domnul, deschid direcții fundamentale în literatură. Cum au putut determina evenimentul uriaș al nașterii literaturii? Ceea ce istoricii literaturii au recunoscut secvențial, a fost faptul că marii cărturari inaugurează primele creații artistice valoroase.

Din secolul al XVI-lea, circulă „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie”. Prin această carte, domnitorul „cu atâta dor de frumusețe cum altul nu-i” întemeiază o Școală unică. Scriitorul cere Domnului cuvânt, iar Domnul îl naște în inima sa. În acest sens, mă încumet să afirm că literatura ar fi cu adevărat anostă dacă nu ar fi *descoperită*. Cultura Bisericii a creat un climat propriu *descoperirii*, adică propriu vederii cuvântului pe care Domnul îl pune în inima scriitorului. Nu e vorba despre o metaforă, ci despre un mod de a scrie, de a crea literatură, foarte puțin cunoscut scriitorilor de astăzi.

Literatura română și cultura sfințeniei

Cultura Bisericii este o cultură a sfințeniei. Ea nu intră în competiție cu nici o altă cultură, pentru simplul motiv că nu există și nici nu poate exista sfințenie în altă parte. Și, cu toate că nu pretinde nimic, dar dăruiește totul, cultura Bisericii are cei mai aprigi dușmani.

Ce legătură poate avea cultura sfințeniei cu literatura? Așa cum este înțeleasă ea astăzi, chiar și la noi, pare greu de găsit o legătură. Literatura a ajuns să-și revendice o tradiție laică, iar nu una a sfințeniei. Modelul literar al cărturarilor sfinți a fost fie uitat, fie ridiculizat. Ni se spune doar că, în vremuri îndepărtate, unii oameni ai Bisericii au avut o lucrare importantă în domeniul tipăriturilor în limba română, slavonă etc., dar literatura este cu totul altceva.

Uneori se naște în mintea noastră gândul că literatura nu are neapărat nevoie de sfințenie pentru a fi scrisă. Dar Dumnezeu, încă de la început, prin sfinții cărturari, ne-a înfățișat drumul literaturii române. Iar drumul literaturii române este același cu cel al culturii Bisericii.

Treapta cea mai înaltă este cea a literaturii în care regăsim duhul propriu culturii noastre bisericești: sfințenia, isihasmul, nepieritoarea frumusețe. Mai jos de ea se află treptele omenești ale literaturii. Citite cu atenție, operele Sfinților cărturari ne dovedesc acest adevăr.

Întru această cultură a sfințeniei, a isihasmului și a nepieritoarei frumuseți a binevoit Domnul a se

ivi la noi literatura, începând cu „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie”, prin care am primit așezările gândirii, iar mai apoi continuând cu scrierea Sfântului Ierarh Varlaam, „Carte românească de învățătură” („Cazania”), în care apar primele fragmente de proză artistică românească, apoi „Psaltirea în versuri” a Sfântului Ierarh Dosoftei și „Didahiile” Sfântului Ierarh Antim. Astfel, direcțiile principale ale literaturii române – proză, poezie, discurs public, pamflet – sunt, la obârșia lor, exprimări ale culturii Bisericii.

Ulterior, cultura Bisericii avea să fie supusă unui complex program de reinterpretare politică. Sfințenia nu a mai reprezentat idealul omului, iar literatura a urmat această cale revendicând o tradiție laică. De aceea, pentru a înțelege conceptul de literatură este insuficient să aducem în discuție literatura în accepția ei actuală. Instrumentele de lucru indispensabile (dicționare, istorii ale literaturii, enciclopedii etc.) sunt îndatorate tradiției laice. Cu atât mai dificil este, deci, a întreprinde o investigație care să scoată la lumină că literatura, în înțelesul ei cel mai înalt, este *descoperire*. În cultura laică apar alți termeni: talent, creativitate, viziune, inspirație, valoare. Nu sunt împotriva acestor termeni, dar sunt convins că tradiția laică impune o limită fiecăruia dintre ei atunci când îi privează de evenimentul uriaș al cunoașterii lui Dumnezeu.

În școala publică nu se învață că sfinții sunt cei dintâi scriitori ai literaturii noastre

Începuturile literaturii noastre pot fi cunoscute în măsura în care ne punem cu adevărat problema educației copiilor noștri. Spun aceasta pentru că una din componentele educației este literatura. Copiii noștri cresc de la vârste fragede cu poezii, povești, chiar cu imagini ale acestor creații literare. Școala de acasă ar trebui să fie o introducere în literatura română. Dar pentru aceasta este nevoie ca părinții să aibă o bună orientare. Când începe literatura română? Cine sunt autorii ei dintru început? E important de știut că literatura română începe cu sfinți cărturari, deoarece foarte puțini au cunoștință de faptul că sfinții au fost cei dintâi scriitori ai literaturii noastre. În școala publică nu se învață că literatura română este întemeiată de sfinți scriitori. Nici istoriile literaturii nu amintesc acest fapt esențial, nici manualele nu o fac. Profesorii merg pe drumul acesta și nu transmit copiilor un adevăr istoric. De cele mai multe ori nu o fac pentru că nici ei nu au fost instruiți în acest fel. Nimeni nu le-a spus în facultate, iar, ulterior, au abandonat cercetarea obârșii literaturii române. Alteori, nu amintesc de acest fapt pentru că duhul literaturii pe care o cunosc este potrivit culturii sfințeniei.

Cunoașterea propriei literaturi înseamnă, de fapt, cunoașterea culturii căreia îi aparținem. Am cercetat începuturile literaturii române fiindcă mi

s-a părut esențial să înțeleg eu însumi dacă literatura de atunci este înrudită în duh cu cea de azi. Răspunsul e negativ, însă orice scriitor care iubește literatura și cultura sfințitoare a Bisericii poate ajuta la recuperarea modelului cultural al sfinților cărturari.

De ce este atât de necesară întoarcerea către începuturile literaturii române? Prin „Învățăturile către fiul său Teodosie”, Sfântul domnitor Neagoe Basarab ne dăruiește așezările gândirii. Aceasta înseamnă că mai înainte nu aveam aceste așezări? Le vom fi avut, fără îndoială, dar nu în literatură, așa cum începe ea odată cu „Învățăturile”. Oare nu am știut înainte ce înseamnă a povesti? Cu siguranță, s-au succedat generații întregi de povestitori pe meleagurile noastre, dar în literatura română scrisă povestirea începe abia în „Cartea românească de învățătură” sau „Cazania” Sfântului Ierarh Varlaam. Iar cu poezia nu va fi fost la fel? Literatura română nu consemnează nici un efort creator atât de intens până la Sfântul Ierarh Dosoftei, blândul și smeritul poet al „Psaltirii”.

Ceea ce-i cu adevărat de mirare constă în faptul că, fără vreo intenție de a scrie ceva cu totul nou și surprinzător, investigând începuturile literaturii române astăzi, după cinci secole de literatură, consemnarea unei evidențe devine ceva cu totul original. Ce s-a întâmplat în tot acest răstimp? Nu s-a înțeles suficient cine sunt părinții fondatori ai literaturii române? S-a considerat perimat modelul inițiat de Sfinții cărturari și de aceea a fost abandonată orice abordare critică din care să reiasă importanța moștenirii literare pe care ne-au lăsat-o? Școala po-

litică a Blazării a lansat acest program de mutilare a literaturii cu repercusiuni atât de grave la nivelul societății românești de astăzi.

Frumusețea Sfinților cărturari este temeiul literaturii române

Am ajuns într-un punct sensibil. Poate avea vreo consecință faptul că în școlile din România nu se învață cum au apărut direcțiile fundamentale ale literaturii noastre? Poate influența literatura în vre-un fel mersul societății noastre? Am pierdut o bună parte din respectul de sine din momentul în care am crescut într-o familie în care părinții nu ne-au spus care este identitatea noastră culturală, dar și din momentul în care, trecând prin anii de școală, profesorii nu ne-au spus în ce constă *frumusețea* literaturii noastre. Cu acest handicap identitar suntem abandonați unei societăți în care literatura îndeplinește tot mai mult rolul de instrument ideologic. Cine suntem cu adevărat?

Am decis să scriu o carte despre *frumusețea* Sfinților cărturari, fiindcă literatura există doar în virtutea acestei *frumuseți*. Este o *frumusețe* care ne face liberi, care ne îndrumă spre Cel ce este izvorul a tot ceea ce e frumos în lumea noastră. Cunoșcând această *frumusețe*, ne putem delimita de toate acele *frumuseți* înrobitoare, egoiste, pătimășe, nemântuitoare. În operele Sfinților cărturari întâlnim acel model al *frumuseții* echivalent identității noastre culturale.

În viața noastră apar reacții dintre cele mai diverse. Mă refer numai și numai la literatură. Pentru că este un teritoriu vast cu trasee necunoscute sau cunoscute doar în parte, reacțiile apar dintr-o experiență limitată, foarte limitată. Din cauza producțiilor literare îndoielnice atotprezente sau a celor în care scriitorii își descriu propriile fantasme ale patimilor, vrând să ne convingă că e vorba de *frumusețe*, unii dintre noi ajung să renunțe total la literatură. Dar literatura autentică e cea care se înrudește cu *frumusețea* Sfinților. Intenția acestei cărți este de a răscumpăra în noi înșine *frumusețea* Sfinților, adică acea *frumusețe* despre care școala nu ne-a vorbit, dar care ne-ar fi fost de neapărat folos în înțelegerea literaturii. De ce? *Frumusețea* Sfinților cărturari este temeiul literaturii române. Odată însușită, funcționează ca un telescop cu care putem vedea limpede întreg universul. Fără experiența vederii, avem doar păreri, dibuiri, orbecări chiar.

Frumusețea Sfinților este motivul pentru care nu ne însoțim cu acele texte obraznice, batjocoritoare, pline de ranchiună, viclenie și cinism. Sensul literaturii este însăși *frumusețea*, e adevărat, însă în zilele noastre „*frumusețea*” este dictată politic. De aici se nasc cele mai multe confuzii. Și tot de aici începe să se insinueze în noi și în jurul nostru marea crevasă a blazării. Frecventând acele texte care nu au nimic din *frumusețea* Sfinților, acumulăm dezamăgiri în serie, plictiseală, urât, nemulțumire. Nu au nimic din *frumusețea* Sfinților și, cu toate acestea, textele sunt considerate valide din punct de vedere estetic

Se întâmplă, așa cum am spus, din cauză că *frumusețea* este mestecată politic de aproape două secole și dată spre ingurgitare celor ce au cuminența să înghită tot ce li se oferă.

Istoria literaturii noastre a suferit o teribilă schimbare de paradigmă în secolul al XIX-lea, iar criteriile de evaluare a literaturii s-au schimbat. Atât de prigonita *frumusețe* a Sfinților este însă oricând gata de a se întâlni cu noi. Desigur, sunt atâtea motive pe lume să nu dăm curs acestei întâlniri, dar trebuie știut că o astfel de întâlnire ne legitimează. În condițiile în care moleșeala istorică, marasmul și blazarea ne strâng tot mai dureros, să descoperim *frumusețea* Sfinților reprezintă o șansă pentru noi și pentru copiii noștri.

Partea I

FRUMUSEȚEA LITERATURII SFINȚILOR CĂRTURARI

Sfântul Neagoe Basarab (1512-1521) și „Învățăturile către fiul său Theodosie”

Considerații despre frumos

Harun călătorește pe întinsul necuprins al mării. Nu este o mare ca toate mările, ci una neobișnuită, o incredibilă mare de povești. Se află aici pentru că tatăl său, un iscusit povestitor, și-a pierdut acest minunat dar atunci când soția l-a părăsit. Astfel că amândoi, tată și fiu, au hotărât să plece din orașul lor atât de trist (încât și numele și l-a uitat) pentru a găsi izvorul cuvintelor din poveștile minunate fără de care nu pot trăi. Pe neașteptate, nimeresc în mijlocul unei lupte teribile între tărâmul Chup (al tăcerii) și tărâmul Gup (al bârfei, al flecărelilor și al discuțiilor fără substanță). Harun află chiar acum că există un ins răutăcios (Khatam-shud) care otrăvește poveștile chiar de când se nasc ele, și simte că el este cel ce trebuie să elibereze poveștile, redându-le culorile, limpezimea, fluiditatea. Dacă nu o va face, atunci poveștile vor fi pe veci pierdute.¹

De la „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie” (1521), până la „Cazania” (1643) Sfântului Ierarh Varlaam, și de la imaginile valoroase ale „Psaltirii în versuri” (1673) la care a trudit

¹ Salman Rushdie, *Harun și Marea de Povești*, Trad. De Dana Crăciun, Iași, Polirom, 2013.

Sfântul Ierarh Dosoftei, până la „Didahiile” (1716) Sfântului Antim Ivireanul, conștiința artistică presupune renunțarea la sinele pătimas, egoist, întinat. *Frumosul* din gândul și cuvintele omenești se află în această perioadă (sec. XVI-XVIII) în strânsă legătură cu Frumosul absolut. Paternitatea *frumosului* care mișcă gândul scriitorului din epoca medievală românească este o evidență. Cuvântul lui Dumnezeu este Frumusețea însăși, și de aici se naște conștiința estetică cea mai înaltă.

Pentru că nu face obiectul acestei lămuriri, nu ne vom referi la însemnătatea activității cărturarului sub aspect tipografic, cultural, bisericesc, deși subscriu cuvintelor lui Constantin C. Giurescu: „Fără nici un fel de exagerare se poate spune că Neagoe a fost susținătorul întregii Ortodoxii, din Carpați până în Siria și de la Marea Ionică până în Egipt; numele voievodului român se pomenea atunci în nenumărate mănăstiri, în Balcani, în Grecia, în Asia Mică”.²

Cartea redactată în slavonă între 1517 și 1521 este alcătuită după modelul pedagogic al împăraților bizantini (vezi „Învățăturile lui Vasilie Macedonianul către fiul său Leon” sau „De administrando imperio” a lui Constantin Porfirogenetul), o călăuză sapiențială care trebuia să fie de ajutor lui Teodosie atunci când avea să preia domnia de la tatăl său, de altfel, răpus de boală la vârsta de 39 de ani.

² Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, II (București, Editura All Educational, 2007), p. 110.

Un mod paradoxal de a gândi

„Iubitul meu fiiu, mai nainte de toate să cade să cinstești și să lauzi neîncetat pre Dumnezeu cel mare și bun și milostiv și ziditoriul nostru cel înțelept, și zioa și noaptea și în tot ceasul și în tot locul”.³ Așa începe această primă parte a cărții care reprezintă o compilație de texte: Sfânta Scriptură, „Scara” Sfântului Ioan Scărarul, „Umiliința” Sfântului Simeon Monahul, Omiliile Sfântului Ioan Gură-de-Aur, „Viața Sfântului Constantin” și cărți populare precum „Varlaam și Ioasaf”, „Alexandria”, „Fiziologul” etc.

Toate aceste fragmente care intră în materia primei părți au rolul de a orienta educația tânărului Theodosie, care trebuie să știe că sfaturile ce i se dau nu vin dintr-un gând omenesc. „Să nu te gândești că spun acestea din capul meu, ci pe toate le-am aflat din Sfintele Scripturi și ți le spun să-ți fie spre învățătură”.⁴

³ *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* (București, Editura Minerva, 1984), p. 5.

⁴ *Învățăături ale lui Neagoe Basarab către fiul său, Teodosie, povestite copiilor*, selecție și adaptare de Narcisa-Mihaela Cădă și Ani-Eliza Busuioc (București, Editura Basilica, 2012), p. 16. Recomand versiunile repovestite pentru textele valoroase, dar greoaie, ca nu cumva copilul să se plictisească și să evite o lectură care l-ar putea ajuta să adune întru sine bucățele de lumină. De altminteri, este necesar ca unul dintre părinți să-i îndrume în permanență lectura și să-l ajute în locurile în care, din cauza densității mesajului, ar putea să se poticnească.

Învățăturile nu sunt puține: longevitatea celui care face voia lui Dumnezeu, ascultarea de sfatul celor bătrâni și înțelepți, cinstirea ce trebuie dată boierilor și sfetnicilor buni, dar și iubirea față de toți supușii, îngrijirea de sărmani, milostivirea față de cei răi⁵, păzirea de păcatul mândriei, importanța capitală a urmării poruncilor Domnului în arta guvernării⁶, luarea-aminte la cele dinlăuntru mai mult decât la cele dinafară⁷, lupta împotriva trufiei vieții, a curviei, a leneviei și a tuturor patimilor celor ce îmbolnăvesc trupul și duhul etc.

Nu doar din această primă parte, ci și din cea de-a doua înțelegem, cu aceeași uimire cu care o făcea și Constantin Noica în „Ce etern și ce e istoric în cultura românească”, faptul că orice situație în care ar putea fi pus tânărul domnitor în lumea trecătoare devine un punct de plecare spre cele veșnice.

Istoria omenească, după gândirea cărturarului și voievodului sfânt, își află echilibrul în afară de sine, nu în sine. Iată cum corectează Sfântul Neagoe Basarab istoria actuală: „Că mulți împărați și domnii zic că «cu nevoe să țin împărățiile și domniile, pentru aceia nu putem sta să ne rugăm și să ne postim și să ne ținem în curăție, nici putem merge la biserică, că avem multe griji de împărății și de domnii, de soli și de judecăți și alte lucruri multe avem, ale împărățiilor și ale domniilor, să le umplem [...]».

⁵ *Op. cit.*, 1984, pp. 43-44.

⁶ *Ibid.*, p. 76.

⁷ *Ibid.*, p. 93.